

XXI. YÜZYIL MISIR EDEBİYATINDA DİSTOPIK ROMANA BİR ÖRNEK: BESME ABDULAZİZİN ET-TÂBÛR ROMANI

An Example Of Distopic Novel In Egyptian Literature In The 21st Century: Besme Abdulaziz's Et-Tabur

Dr. Öğr. Üyesi. Asiye ÇELENLİOĞLU

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Arapça Öğretmenliği Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3197-592X>

ÖZET

Mısır'da 1940'lı yıllarda edebiyata damgasını vuran realizmin yansıtma kuramıyla gündemin nabzını tutan edebiyat, postmodern dünya görüşüyle şekillenen yeni roman tarzlarında da toplumsal sorunlara odaklanmaya devam etmiştir. Modern bilgi formları, rasyonalite ve toplumsal kurumların iktidar ya da baskı kurma aracı olarak şekillendiği, medyanın "devletin ideolojik aygıtı" olarak işlevselleştiği ve her yönüyle denetlenen bir toplumsal yapının ortaya çıktığı tezi üzerine yükselen distopik roman, geleceğe yönelik tasarlanan dünyada kötüye odaklanan roman türünün adı olmuştur. Besme Abdulazîz'in 2013 yılında kaleme aldığı et-Tâbûr (Kuyruk) adlı romanı bürokrasiyle kuşatılmış bir toplumu hikâye ederken, hegemonya, kontrol mekanizmaları, kimlik kaybı, teknoloji gibi distopik romanın eleştiri unsurlarını da ihtiva eder. Söz konusu çalışmada Mısır edebiyatında bu tarzın ilk örneklerinden olan romanı bahsi geçen unsurlar etrafında incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Roman, Distopik, Hegemonya, Eleştiri

ABSTRACT

The reflection theory of realism left its mark on Egyptian literature in 1940s. Literature, which is on the pulse of the agenda, continued to focus on social problems in new novel styles shaped by the postmodern worldview. The dystopian novel that emerged upon the thesis that modern information forms, rationality and social institutions were shaped as tools of power or oppression, that the media became functional as the ide ideological apparatus of the state ve and that a controlled social structure emerged in all aspects, became the name of the type of novel focusing on the future. . Besme Abdulazîz's novel Et-Tâbûr (The Queue), which he wrote in 2013, tells the story of a society surrounded by bureaucracy, and he includes critique elements of dystopic novels such as hegemony, control mechanisms, loss of identity and technology. This study aims to examine the novel which is one of the first examples of this genre in Egyptian literature around the mentioned elements.

Key Words: Egypt, Novel, Dystopic, Hegemony, Criticism

1. GİRİŞ

Edebiyatın öznesi ve nesnesi olan insan, sosyal ve siyasî şartların ruhunda yarattığı yeis ve ümittten ilham olarak meydana getirdiği eserleriyle edebi kuramların oluşmasında etkili olmuştur. Mevcut şartların ona kazandırdığı bakış açısıyla gündemi yorumlayan yazarlar roman sanatını toplumun ıslahına adanmışlar, kurguladıkları hikâyelerde toplumu inşa işine girişmişlerdir. Rönesans ve Reform hareketinin oluşturduğu güven ortamında edebiyata damgasını vuran romantik kuram Aydınlanma Çağı'nda yerini, romanı topluma tutulan ayna olarak araçsallaştıran realist kurama bırakmış, hayata bu cepheden bakan yazarlar, yaşanan toplumsal sorunları -bölgesel farklılıklarla- eserlerinde gündem etmişlerdir.

20. yüzyılda rasyonalitenin getirdiği gerçekliğin duygulara baskısı yanında, nesneleşen insanın liberal ekonomideki nicel değerini eleştiren -SSCB denetimindeki- sol hareketin Stalinizm'e dönüşmesi, rekabetçi kapitalizmden tekelleri kapitalizme geçilmesi ve II. Dünya Savaşı'nda yaşanan büyük yıkım neticesinde, aydınlanmanın eleştirisini yapan sesler yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde edebiyat postmodern romanın çıkışına şahit olurken ütopyik romanın karşıtı olarak ifade edilen distopik roman örneklerinin çoğaldığı görülmüştür.

2. ÜTOPYA VE DİSTOPYA

Romantizmin nüvesi olarak kabul edebileceğimiz Rönesans ve Reform hareketleri, Thomas More'un Ütopya (1516) adlı eserinde, eşitlik, sosyal uyum, ekonomik refah ve politik istikrara dayanan ideal toplum hayaline de zemin hazırlamıştır (Akkoyun, 2016: 17).

Kökünü, içerik itibarıyla Platon'un Devlet'ine kadar dayandırılabilir olan "ütopya" kelimesini Thomas More, Yunanca'da "yok, olmayan" anlamında "u" öneki ile "yer" anlamına gelen "topos" kelimesinden yola çıkarak türetmiştir. Böylelikle kelime hayal edilen ancak olması "mümkün olmayan yer" anlamında kullanılmıştır. Tommaso Campanella'nın (1568-1639) Güneş Ülkesi ve Francis Bacon'ın (1561-1626) Yeni Atlantis'i hayal edilen iyinin betimlendiği ütopyik romanların ilk örneklerinden sayılır.

Platon'dan etkilenerek ütopyasını kuran Fârâbî'nin (870-950) devlet tasarımı içeren Medînetü'l-Fâzıla (Faziletli Şehir) adlı eseri, Doğu'da ütopya örnek gösterilir. İbn-i Tufeyl'in felsefi olduğu kadar Robinsonad/Adasal roman türünün de ilki kabul edilen (1106-1186) Hayy Bin Yakzan adlı romanı bu alanda zikredilebilecek bir başka eserdir (Yumuşak, 2012: 47-70). Söz konusu roman insan eli değmemiş bir adada kendi çıkarımlarıyla hakikate ulaşmayı hedefleyen bir insanı anlatır.

Karşı ütopya anlamında Distopya, Yunanca'da "zor" anlamına gelen "dus" ile "yer" anlamına gelen "topos" sözcüklerinden türetilmiştir (Akkoyun, 2016: 29). İlk defa, parlamento üyesi olan John Stuart Mill'in 1868 yılında Avam kamarasında yaptığı bir konuşmada "gerçekleşmesi için fazla kötü" bulunduğu muhaliflerin görüşlerini nitelendirmek için kullandığı (Ülger, 2018: 12) kelime,- ütopyanın zıttı olan- geleceğe yönelik tasarlanan dünyada kötüye odaklanan roman tarzının adı olmuştur.

Aydınlanma düşüncesinin ve modernlik eksenli yapıların eleştirel çözümlemesini yapan Frankfurt Okulu, postmodernist düşüncenin ilk adımları olduğu gibi distopik roman tazinin de fikir zeminini oluşturmuştur. Adorno ve Horkheimer'in birlikte kaleme aldığı Aydınlanmanın Diyalektiği adlı eser, bilim ve teknolojinin büyük yıkım yarattığı, kitlesel üretimin kültür endüstrisine dönüştüğü ve demokrasinin despotizmle sonuçlandığı tezini savunmaktadır.

Edebiyatın sosyolojiye yaklaştığı noktalardan biri olan toplumsal inşa misyonunun değişen dünyayla birlikte evrilen tasarımına rağmen, başat sorunsal etrafında kurguladığı romanlarda aynı kaldığı görülür. Teknolojik hâkimiyetin genişleyen alanında daralan insan özgürlüğüne ve iletişimin tek yönlü buyurganlığına tepki gösteren filozof Michel Foucault ve Louis Pierre Althusser ve Le Febvre'nin tezleri distopik roman kurgusunda önemli bir yere sahiptir.

Foucault tartışmasız bir gerçeklik olarak kabul edilen modern bilgi formları, rasyonalite ve toplumsal kurumların iktidar ya da baskı kurma araçları olarak işlev gördüğünü savunurken (Şaylan, 2006: 256-257) Althusser medyayı "devletin ideolojik aygıtı" olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Le Febvre bürokrasi tarafından, her yönüyle denetlenen bir toplumsal formasyonun ortaya çıktığı görüşündedir.

Bürokrasiyle her yandan kuşatılan insanın güvenlik adı altında sürekli gözlem altında tutulması, fiziksel güçle ikna etmenin yerini alan medyanın kitleler üzerindeki bilişsel ve fiziksel yaptırım gücü, aydınlanmanın büyümesine kapılmış insanı teslim alırken yarınlar için duyulan endişe edebiyatta distopik roman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleceği tasarlayan ütopyik ve distopik romanları bugünden bağımsız düşünmemek gerekir. Her ne kadar ütopya iyi geleceğin tasarımı olsa da hayal edilen iyi, yaşanan kötünün eleştirisidir. Benzer şekilde modernizmin inşa ettiği dünya tasarımı, sırtını dayadığı teknolojinin gücüyle maddi gerçeklik üzerinde yükselirken, gittikçe yalnızlaşan insanın gelecekte varabileceği nokta distopik romanın eleştirisi konusudur.

İlk baskısı 1899 yılında yapılan Wells'in Efendi Uyanıyor adlı romanı dünya literatüründe ilk distopik roman olarak geçerken (Akkoyun, 2016: 7), II. Dünya Savaşı'ndan bu yana teknolojik gözetim ve onu elinde bulunduran egemen ideolojiyi anlatan distopik romanlar özellikle gözetim temasıyla gündeme gelmeye devam etmiştir (Ülger, 2018: 15).

En fazla örnekleri Rus, İngiliz ve Amerikan edebiyatında görülen türün işlediği konular postmodernizmin kazandırdığı bakış açısıyla çeşitlenmiş, beslenme, sağlık, cinsiyet ve ekoloji gibi konulardan yola çıkarak toplumların içinde buldukları durumu yorumlayan romanlar kaleme alınmıştır (Ülger, 2018: 17).

Dünya edebiyatında George Orwell'in 1984'ü, Aldous Huxley'in Cesur Yeni Dünya'sı, Roy Bradbury'nin Fahrenheit 451'i distopik romanlar arasında başı çekerken, Türk Edebiyatı'nda Oya Baydar'ın Çöplüğün

Generali ve Tahsin Yücel'in Gökdelen'i bu türün örnekleri arasında yer alır.

Dünya edebiyatlarında olduğu gibi dönemin siyasî ve sosyal düşün yapısından beslenerek şekillenen Mısır edebiyatı, 1919 Devrimi'nin topluma yaşattığı güven duygusuyla romantizmin gölgesinde şekillenirken, zamanla, Arap dünyasının içinden geçtiği sürece bağlı olarak realizm tesirinde ürünler vermeye başlamıştır.

Değişen bakış açısı ve formlara rağmen ülkenin değişmeyen geleneği eleştiri, realist romanlarda çiftçinin problemleri, fakirlik, sınıf farkı, iktidar baskısı, zulüm, kadın ve aileye yönelik problemler etrafında konumlanırken, daha sonra postmodern, satirik ve distopik roman tarzında da varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Mısır edebiyatında Besme Abdulazîz'in¹ distopik tarzda kurguladığı Kuyruk (et-Tâbûr) adlı romanı totaliter rejimlere yönelik eleştiri özelliğiyle öne çıkmaktadır. 2013 yılında okuyucuyla buluşan roman gerçeği distopik öğelerle harmanlarken, George Orwell'in 1984 adlı romanıyla kapak resmi dışında, geçmişi ve bugünü denetim altında tutma, beyin yıkama, totaliter baskı ve baskı karşıtı eylemleri niteleme şekliyle de benzerlik taşımaktadır.

3. KUYRUK (ET-TÂBÛR)

Mısır'da 1940'lı yıllarda edebiyata damgasını vuran Realizm'in yansıtma kuramıyla gündemin nabzını tutan edebiyat, modernist ve sonrasında postmodern dünya görüşüyle şekillenen yeni roman tarzlarında da toplumsal sorunlara odaklanmaya devam etmiştir.

2011 yılında Arap coğrafyasında “yönetimi belirleme ve onda daha çok yer alma arzusunun yönelik” (Ünal, 2017: 147-170) başlayan halk hareketinin Mısır'a dönük yönü Tahrir Meydanı'nda Hüsnü Mübarek rejimine karşı ayaklanma şeklinde tezahür etmiştir. Alâ el-Asvânî'nin realist çizgilerle devrimi analiz ettiği Sahte Cumhuriyet (Cumhûriyye Kenne, 2018) romanından sonra ütöpik tarzda karşımıza çıkan et-Tabûr, hedefine ulaşamayan bu hareketle Mısır toplumsalında yaşanabilecek kötü sonun kurgusudur.

Besme Abdulazîz romanını, sağlık bakanlığına giderken rastladığı, Kasru'l-Ayn Caddesi'nde, kapısı kapalı bir devlet binasının önünde kuyruğa girmiş insanlardan ilham alarak yazdığını söyler. Birkaç saat sonra işini bitirmiş dönerken, hiç ilerlemeden kuyrukta durmaya devam eden insanlar ilgisini çekmiştir. Kısa bir hikâye yazmak niyetiyle kaleme aldığı notlar, söz konusu romanın çekirdeğini oluşturur.²

Otoriter rejimlerin, teknolojik imkânlardan beslenen gücü ve Althusser'in deyimiyle “devletin ikna aygıtı” medyanın etkileme tasarrufuyla elinde tuttuğu tahakkümün eleştirildiği romanda, birden fazla karakter üzerinden sağlanan akışla, toplumsal yapı homojen olarak temsil edilmiştir. Romanda iktidar eleştirisi yanında din olgusu ve halkın olaylar karşısındaki davranışları modellendirilerek toplumsal yapı ve dinamiklere işaret edilmiştir.

4. ROMANDA İKTİDAR ELEŞTİRİSİ

Yıllar önce Birinci Fırtına olarak bilinen rejim karşıtı ayaklanmanın bölünerek hedefine ulaşamaması sonucunda ortaya çıkan Kuzey Binası Anapapısı adlı yapı, otoritenin müşahhas simgesidir. Etrafını çeviren duvarlardan biraz daha yüksek, sekizgen şekildedeki bu kızıl bina, ana giriş kapısına izafeten halk arasında “Kapı” adıyla anılır.

Zamanla devlet başkanın adı silinerek tek kural ve kanun koyucu hâline gelen “Kapı”, evrak işleri, yetki ve izinler, ameliyat kararı, yeme, içme kısaca hayata dair tüm prosedürü kendi denetimi altına almıştır (Abdulazîz, 2013: 41). Kapı'nın iktidarı çeşitli güvenlik güçleriyle desteklenmiş, bina yakınında meydana gelecek olası tehlike anında ortaya çıkan Caydırıcı Birlikler; Zefir Hastanesiyle gizli doküman ve belgelerin saklandığı tesisleri korumakla görevli Kamuflej Birliği ve çatışma dönemlerinde eylemcilere müdahale eden Ezici Birlikler oluşturulmuştur (Abdulazîz, 2013: 42).

¹ 1976 yılında Kahire'de doğan Besme Abdulazîz, 2000 yılında Ayn Şems Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olmuş, 2005 yılında psikiyatri eğitimini tamamlamıştır. 2010 yılında Arap Araştırmaları ve Çalışmaları Enstitüsü'nden sosyoloji diploması alan yazar, Abbasi Hastanesi ve daha sonra Rus Sağlık Genel Sekreterliği'nde doktor olarak çalışmıştır. 2002 yılından bu yana şiddet mağdurlarının tedavisi ve rehabilitasyonu için el-Nedim Merkezi'nde çalışmaktadır. Sanatçı Sabri Naşit'ten heykel eğitimi olan yazar, Güzel Sanatlar Sendikası, Mısırlı Yazarlar Birliği'ne Kahire Yazarlar ve Sanatçılar Atölyesi üyesidir. Psikoloji ve sosyoloji alanında kaleme aldığı kitaplarının yanı sıra roman ve kısa hikâye yazarı Besme Abdulazîz, *es-Surû* gazetesinde “İntabaât” başlığı altında makalelerini yayınlamaktadır. Eserleri: *Ma Verâe 'l-Ta'zib: el-Cevânibu 'n-Nefsîyye ve 's-Siyâsiyye* (Araştırma, 2007), *Zâkiratu 'l-Kahr* (Araştırma, 2014), *İğrâu 's-Sulta el-Mutlaka* (Araştırma, 2013), *et-Tâbûr* (Roman, 2013), *Aşşân Rabbuna Yüsehîl* (Hikâye derlemesi, 2007), *Hûna Beden* (Roman, 2018), *Satvetu 'n-Nas: Hitabu 'l-Ezher ve Ezmetu 'l-Hukm* (Araştırma, 2010), *el-Veled Mezi İhtefa* (Hikâye Derlemesi, 2009).

² Bkz. <https://raseef22.net/article/94661>. Erişim tarihi: 28 Ekim 2019.

“Kapı”ya müracaattan önce onay mercii olan kulübe önünde oluşan uzun kuyruklar hayatı işlemez hale getirirken, kapının uyguladığı ağır yaptırımlar ekonomik problemlere neden olmuş; *“Kapının nüfuzu işletmelerin ve örgütlerin içine, sokaklara, hatta insanların evlerine kadar sızmaya başlamıştır.”* (Abdulazîz, 2013: 42).

Ortaya çıkmasının ardından katı buyruklarına uymaya zorlandıkları için ayaklanan insanlar Ezici Birlikler tarafından püskürtülmüş, yaralı protestocular kaosa neden olmak ve güvenlik güçlerine zarar vermekle suçlanmış, “Utaç Verici Olaylar” adıyla tanımlanan bu duruma cevap olarak Kapı tamamen kapatılmıştır.

Söz konusu olaylarda yaralanan insanların sadece Zefir Hastanesi’nde tedavi edilmesine izin veren iktidar bir müddet sonra ayaklanmanın gerçekleştiği 18 Haziran gecesi silâhla ateş edilmediğine yönelik açıklamada bulunmuştur. Ülkenin önde gelen gazetecileri yayınladıkları bildiri metninde, ölen ya da yaralananların vücutlarında tek bir mermiye dahi rastlanmadığını, asilerin taş atarak ve eski bir binadan söktükleri parmaklıklarla birbirlerini yaraladığını duyurmuştur (Abdulazîz, 2013: 64).

Zefir Hastanesi’nde görevli bir doktor Hakikat gazetesine yaptığı açıklamada, yüksek ölüm oranlarını asilerin hassasiyetine bağlar. Bir kısmı birbirlerine söyledikleri ağır ithamlardan etkilenerek kalp krizi geçirirken bazıları da tesadüfen buldukları bu ortamda psikolojik travma sonucu yere yığılmıştır. Ölenler arasında gördüklerinden etkilenerek intihar edenler de vardır (Abdulazîz, 2013: 81-82).

Romanda, iktidarın güdümüne giren medya eleştirilirken, Özgürlük ve Dürüstlük Merkezi’nin yürüttüğü ‘yakın zamanda gerçekleşen olaylar ve ülkenin nasıl yönetildiğine dair yapılan anket’te, vatandaşların oy birliğiyle yönetimi desteklediği sonucuna ulaşıldığını haber yapan medyanın, kamu oyu oluşturma gücüne işaret edilmiştir. Öte yandan gazeteci İhâb’ın -açılması ihtimaline karşı- Kapı önünde bekleyen insanlara dair yaptığı gerçek haberlere, çalıştığı gazetenin onay vermemesi de içerik arasında yer almaktadır (Abdulazîz, 2013: 207-208).

Gücünü muhafaza etmek isteyen iktidar, bu amaçla Kapı önünde bekleyen halkın telefonlarını dinleme yoluna giderken, Menekşe Telekom Şirketi’nin binlerce ücretsiz telefon hattı ve bir sene boyunca sınırsız kontör vaadi, devletin bu amaca yönelik bir promosyonudur (Abdulazîz, 2013: 140).

Yalnızca Kapı ile ilgili haberleri duyurmak için özel bir kanal kuran iktidar, bu kanalda, lehine fetvalar ve Kapı açıldığında izinleri kabul edilecek olanların isimlerini yayınlamakla, bekleyişi zorunlu hale getirirken, zamanla diğer kanalların kendi duyuruları dışında yayın yapmasına engel olur (Abdulazîz, 2013: 129-130).

5. ROMANDA SOSYAL ELEŞTİRİ

Besme Abdülazîz hayatlarını devam ettirebilmek için gerekli sıradan olaylarda bile izin almak zorunda kalan insanların, kuyrukta bekleyişi üzerinden kurguladığı romanda Yahyâ el-Gad adlı karakteri ön plana çıkarırken iktidar hakkında farklı düşünceye sahip tiplere yer vererek oluşan karakter kadrosuyla toplum dokusunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Yahyâ el-Gad “Utaç Verici Olaylar” meydana geldiği gün, ne olup bittiğini öğrenmek için dışarı çıktığı sırada idrar torbasına isabet eden kurşunla yaralanmış, kaldırıldığı hastanede ilk müdahaleyi yapan Doktor Târık Fehmi’in, Kapı’nın izni olmadan ameliyatı gerçekleştirememesi nedeniyle tedavisi yarım kalmıştır. Diğer yaralılarla birlikte ameliyat yetkisine sahip Zefir Hastanesi’ne sevk edilmiş, ancak hasta yoğunluğu nedeniyle tedavi edilmeden taburcu edilmiştir (Abdulazîz, 2013: 53-54).

Ülke gündemine dair bilgisi kulaktan dolma haberler sınırlı olan Doktor Târık Fehmi Yahyâ’nın gittikçe kötüye giden durumuyla farkındalık kazanır. Olaydan sonra kendisini ziyarete gelen üniformalı bir askerin dosyadaki kurşunla ilgili tüm delilleri ortadan kaldırması (Abdulazîz, 2013: 54-55) ve Yahyâ hakkındaki bilgilerin sürekli güncellenmesi huzurunu kaçırmıştır (Abdulazîz, 2013: 221).

Yahyâ’nın üniversite yıllarında tanıştığı Nâcî, felsefe bölümünde okurken yasadışı bildirimler yazıp dağıttığı gerekçesiyle tutuklanmış, mezun olduktan sonra öğretim üyesi olarak çalışmaya başladığı üniversitede, dekanın, öğrencilerin şikâyetleri üzerine kendisinden örnek yurttaşlık belgesi istemesi üzerine istifaya etmiştir. Hayata ve olaylara uzaktan bakarak, bütün içinde değerlendiren Nâcî, Yahyâ ve sevgilisi Emânî’ye göre Kapı’yı sistem içerisinde çok önceden analiz ederek değerlendirebilmiştir (Abdulazîz, 2013: 202-204).

Emânî, Yahyâ gibi hukuk okumuş, okul yıllarında başlayan arkadaşlıkları evliliğe doğru evrilirken yaşanan bu talihsiz olayla sekteye uğramıştır. Yahyâ’nın Zefir Hastanesi’ndeki yoğunluk nedeniyle, Kapı’dan

izin alarak başka bir hastanede ameliyat olma düşüncesi, dosyasından delillerin yok edilmesi ve iktidarın o gün yaşanan olaylarda silah kullanılmadığı duyurusuyla sonuçsuz kalır. Neredeyse 3 kilometreye varan kuyrukta her an açılacağı ümidiyle bekleyenler arasında, devlete muhalif tavırları nedeniyle kendisinden örnek yurttaşlık belgesi istenenler çoğunluğu oluştururken herhangi bir sebeple ameliyat izni talep edenler de vardır.

Bütün yaşananlarda devlete haklılık payı veren ve haftada bir yaptığı vaazlarda devletin bir kurumu olan Fetva ve Aklileştirme Komitesi'nin kararlarını halka duyurarak haklılığını ispata çalışan abayeli adam (Abdulazîz, 2013: 210), sınıfta bir öğrencinin devleti eleştiren yazısını okunmasına izin verdiği için, müdürün kendisinden talep ettiği örnek yurttaşlık belgesi almak isteyen öğretmen İnes (Abdulazîz, 2013: 20-21), muhalif partiye oy verdiğini açıkladığı için fırınların ekmek vermeyi reddettiği güneşli kadın (Abdulazîz, 2013: 18-19), kuyrukta ile iktidar karşıtı eylemleriyle dikkat çeken kısa saçlı bayan (Abdulazîz, 2013: 142), halkın geneline yansıyan iktidara bağlılık, direnç ve zafiyeti simgeleyen tipler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşamın bütün çehrelerinin akis bulduğu kuyrukta hayat akmaya devam ederken farkındalığın çaresizliğinden bağlılığın güvenine kayan örnekler karşımıza çıkar. Öğretmen İnes abayalı adamlarla evlenirken, Emânî, röntgen sonuçlarını alabilmek umuduyla gittiği Zefir Hastanesi'nde, alıkondduğu sırada gördüğü baskı sonucu, her şeyin bir sanı olduğu düşüncesine sığınmıştır. Çatışmalarda silah kullanılmamasına rağmen Yahyâ yaralandığını zannederek suni bir sancı çekmektedir (Abdulazîz, 2013: 239).

Askerde Ezici Birlik'e seçilen ve Utanç Verici Olaylarda görev almasına rağmen "Erdemli Kolcular" listesinde adı geçmeyen kuzeni Şelebî'nin, hak ettiği itibarını geri alması için kuyrukta bekleyen Mahfûz, insanları olaylardan seçerek zihninde oluşturduğu hikâyeye etkilemeye çalışır. "Utanç Verici Olaylar"a karıştığı için öldürdüğünü düşündüğü genç, aslında işe giderken tesadüfen orada bulunan suçsuz biridir. Ailesi intikam almak için peşine düştüğünde köprüde sıkışan Mahfûz, atlayarak intihar eder. Köyde ağa tarafından toprakları elinden alınan ailesine devletin sahip çıkması ve verilecek bir madalyayla taltif edilmesi için kuyrukta bekleyen Şelebî, sonunda sahip olduklarını satarak aldığı sahte bir madalyayla kuzeninin itibarını kurtarmak ister (Abdulazîz, 2013: 87-88).

Ülkede gerçek habercilik yapmak isteyen gazeteci Ehap'ın yolu kuyrukta, Yahyâ ve arkadaşlarıyla kesişmiştir. Kurşunu belgeyerek iktidarın yalanını ortaya çıkarmak ve halkın mağduriyetini duyurmak niyetiyle yaptığı haberler gazete patronu tarafından geri çevrilir.

Doktor Târik Fehmi, vicdanını daha fazla susturamayacağını anlayarak Nâcî'nin evinde ameliyatı gerçekleştirmeye karar verir. Yahyâ'nın her gün güncellenen dosyasına eklenen son bir cümleyle biten romanda, hikâyeyi tamamlamak okuyucuya bırakılır: "Yahyâ Gad el-Rab Saed hayatının yüz kırk gecesini kuyrukta geçirmiştir." (Abdulazîz, 2013: 244).

Otoritenin hâkimiyetinde, muhalif taraf olmanın bedelini ödemeye hazır olmak dışında bedelsiz özgürlüğün olmadığı toplumda, çoğunluk iktidarla uzlaşmayı tercih eder. Otoriter toplumlarda, uzlaşma aklın da beden de güvenesidir korku ise iktidarın en büyük muhafızı.

6. ROMANDA DİNİ ELEŞTİRİ

Mısır'da modern edebiyatın eleştiri konularından biri olan "din", iktidarın ikna aracı olarak söz konusu romanda da yerini almıştır. Fetva ve Aklileştirme Komitesi başkanı "Yüce Şeyh" in gündemle ilgili verdiği fetvalar ironik bir üslupla ifade edilirken, dinî perspektiften kadın konusu da romanın eleştiri hedefleri arasındadır.

Dağıttığı telefonlar dinlendiği gerekçesiyle, Menekşe Telekom Şirketi'ne karşı yapılan boykotun, ülkenin ekonomik çıkarlarına zarar verdiği için sonlandırılması gerektiğini duyuran "Yüce Şeyh", Allah'tan korkan insanlar tarafından işletilen şirketlerin boykot edilmesini yasadışı ilân eder (Abdulazîz, 2013: 152).

İnsanlara, duydukları habere inanmadan önce doğruluğunu sorgulamanın dinî bir buyruk olduğunu, aksi taktirde işlenen bu günahın mahşer günü hesabının sorulacağını duyurur. Bunun yanında dine hakaret eden bir kimseyi boykot etmek dinî bir görev olarak kabul edilmiştir (Abdulazîz, 2013: 153). Örneğin, belli bir ışıktan bakıldığında üzerinde "Allah" adının okunduğu şekerler üreten fabrikanın boykot edilmesinde bir mahzur yoktur. Zira Allah adının yenilmesi dinin toplumdaki yerini aşağılamak anlamına gelmektedir.

“Yüce şeyh” Hakikat gazetesine verdiği röportajda “Utaç Verici Olaylar”da yaralananlarla ilgili iki fetva yayınlar. Olaylarda silah kullanıldığına dair haberler dinsiz bir azınlık tarafından yayıldığı gibi, çok şükür ki çoğunluğu Mümin olan halk mermilere maruz kalsa bile bunun Allah’ın kaderi olduğunu bilecektir. İkinci fetvaya göre onlar Allah’ın iradesine karşı gelmemek gerektiğini ve vurulduğunda cennete gideceklerini bildikleri için mutlu olacaklardır (Abdulazîz, 2013: 153-156).

Kızına ameliyat izni almak için Kapı’da bekleyen Ummu Mebrûk, metroda kendisini taciz eden adamlar arasında geçen olayda, “Kadının yeri evidir” şeklinde eleştirilirken, bir yolcunun Kuran’dan okuduğu ayetler bu teze delil olarak sunulmuştur (Abdulazîz, 2013: 24-26). Söz konusu romanda dinî eleştiri tek taraflı bir düşünce olarak kalmış bu alana hâkim olmayan okuyucuda soru işareti bırakmıştır.

7. SONUÇ

Besme Abdulazîz’in, bir devlet dairesi önünde bekleyen insanlardan esinlenerek kaleme aldığı romanı Kuyruk (et-Tâbûr, 2013), Mısır’da distopik roman tarzının ilk örneklerindedir. Yunanca’da “zor” anlamına gelen “dus” ile “yer” anlamına gelen “topos” sözcüklerinden türetilen kelime, - ütopyanın zıttı olan- geleceğe yönelik tasarlanan dünyada kötüye odaklanan roman tarzının adıdır. Hayal edilen kötünün betimlendiği bu roman türü 21. yüzyılda Frankfurt okulu başta olmak üzere modernizm eleştirisi yapan felsefi bir zemin üzerinde yükselmektedir.

Teknolojik hâkimiyetin genişleyen alanında daralan insan özgürlüğüne ve iletişimin tek yönlü buyurganlığına tepki gösteren filozof Michel Foucault ve Louis Pierre Althusser ve Le Febvre’nin tezleri distopik roman kurgusunda önemli bir yere sahiptir. Bürokrasiyle her yandan kuşatılan insanın güvenlik adı altında sürekli gözlem altında tutulması, medyanın kitleler üzerindeki bilişsel ve fiziksel yaptırım gücü, aydınlanmanın büyümesine kapılmış insanı teslim alırken, yarınlar için duyulan endişe gelecek tasarımında kötümser bir tablonun çizilmesine neden olmuştur.

Modernizmin inşa ettiği dünya tasarımı, sırtını dayadığı teknolojinin gücüyle maddi gerçeklik üzerinde yükselirken, gittikçe yalnızlaşan insanın gelecekte varabileceği nokta distopik romanın eleştiri konusudur.

Romanda, devlet hegemonyasına karşı, ‘Birinci Fırtına’ olarak bilinen rejim karşıtı ayaklanmanın bölünerek hedefine ulaşamaması sonucunda ortaya çıkan Kuzey Binası Anapapısı adlı yapı, otoritenin müşahhas simgesidir. Etrafını çeviren duvarlardan biraz daha yüksek, sekizgen şeklindeki bu kırmızı bina, ana giriş kapısına izafeten halk arasında “Kapı” adıyla anılır.

Zamanla devlet başkanın önüne geçerek tek kural ve kanun koyucu hâline gelen “Kapı”, evrak işleri, yetki ve izinler, ameliyat kararı, yeme, içme kısaca hayata dair tüm prosedürü kendi denetimi altına almış, Kapı’nın iktidarı çeşitli güvenlik güçleriyle desteklenmiştir.

İnsanların, gün geçtikçe uzayan kuyrukta daha fazla zaman geçirmesiyle durma noktasına gelen hayat, kuyrukta devinmeye başlamıştır. Besme Abdulazîz sosyal hayattan seçtiği farklı karakterlerle toplumu betimlemeye çalışırken, halkın iktidar karşısında duruşunu eleştirmektedir.

Medyanın, iktidarın ikna mekanizması haline gelmesi, tarafsız haberciliğe getirilen engel, bürokratik yaptırımlar, özel hayata ve kişilik haklarına ambargo, olayları tahrif ederek değiştirme, yok sayma romanın siyasi eleştiri zeminini oluştururken korkunun egemenliğinde pasifize olan, kişisel kaygılarla toplumsal sorumluluğundan vaz geçerek iktidarla uzlaşan halk, sosyal içeriği oluşturur.

Romanda. Fetva ve Aklileştirme Komitesi başkanı “Yüce Şeyh”in devletin eylemlerini fetva yoluyla onaylaması ironik bir üslupla eleştirilirken, dinî perspektiften kadın konusu da ele alınmıştır. Söz konusu romanda dinî eleştiri tek taraflı bir düşünce olarak kalmış, bu alana hâkim olmayan okuyucuda soru işareti bırakmıştır.

Teknolojiden beslenen otorite en çok totaliter rejimlerin ekmeğine yağ sürerken, tersine bir okumayla aynı kaynaktan beslenen sosyal medya sayesinde kolaylıkla koordine olabilen halkların demokrasi sesleri, aynı topraklarda yükselmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

Abdulazîz, B. (2013). Et-Tâbûr, Dâru't-Tenvîr, Beyrut.

Akkoyun, T. (2016). Ütopya/Distopya: Batı ve Türk Romanlarından Örneklerle Bir Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışması, Kurgu Kültür Yayınları, Ankara.

Ülger, G. (2018). “Ütopyadan Distopyaya”, Distopya: Hayal ile Gerçek Arasında, (ed. Gürdal Ülger), ss. 12-17, Aya Kitap, İstanbul.

Ünal, C. (2017). “‘Arap Baharı’ Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 16 (2): 147-170.

Yumuşak, F. (2012). “Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği”, Bilig, S: 61: 47-70.

